

ŠE BOGA JE PREMAGALA LENOBA

NA FESTIVALU V MANNHEIMU SO ALEKSANDRU SOKUROVU DODELILI NASLOV MASTER OF CINEMA. VZDRŽI, KOLIKOR POTEGNE NA MOJSTRA ECKHARTA. EKRANU SO PODARILI DOBRIH 45 MINUT SREČANJA. TOLIKO, KOLIKOR TRAJA MOZARTOV REKVIJEM. NUJNOST NEDOKONČANEGA, A VMES SE ŠE VEDNO ZGODI VSE, KAR SE MORA. TUDI TO, DA TERRENCE MALICK OSTANE ZAMOLČAN.

MARKO BAUER
DAŠA CERAR
LUKA UMEK

Čas ne bo dovoljeval, da bi bilo v tem pogovoru toliko tišine kot v vaših filmih, zato se že vnaprej opravičujemo.

Začnimo.

Nominacije ruske filmske akademije za Sonce (Solnce, 2004) ste zavrnil z besedami: »Menim, da je nenaravno, da moji sodržavljeni poznajo moje ime, a ne mojih filmov.« Zdi se, kot da s tem zavračate sebe kot ikono – gesta ikonoklazma?

Nikoli nisem o sebi razmišljal na tak način. Ni čisto tako, nisem se primerjal. Sem državljani Rusije, plačujem davke, država v moje filme vlaga denar in zato sodržavljanom odgovarjam za svoje delo. To je najbolj formalna plat tega; državljanska. Z direktorji vseh televizijskih kanalov v Rusiji imam težak in zapleten odnos, saj jih javno ves čas krivim, da protežirajo komercialne ameriške filme in s tem zavirajo razvoj nacionalne kinematografije. Ne predvajajo nacionalnih filmov, niti na televiziji niti v kinematografih. Kot državljani protestiram, kot pač lahko, na takšnih festivalih zavračam udeležbo.

Z vašimi filmi je kakor s podobami Matere Božje, ostajajo skriti vse leto in se prikažejo le na praz-

nik. Poleg bolj ali manj legalnih DVD kopij so edina priložnost, kjer jih lahko vidimo, festivali, torej dogodki precej profanega značaja, morda kakšna retrospektiva ... Zdi se neizogibno, da kulturna funkcija vaše umetnosti prevlada nad razstavno.

Takšna je situacija. Filmi so v resnici dostopni, šest ali osem jih je izšlo na DVD, kupite jih lahko v Peterburgu ali v Moskvi, lahko jih naročite. Veste, to me ne skrbi, kako naj rečem ... film ne potrebuje gledalca, gledalec potrebuje film. Človek, ki išče, najde. Da le ne bi bil razočaran, saj delam filme, ki niso popolni, ki imajo veliko napak. Da le ne bi bil razočaran. Več mi pomeni srečanje z gledalcem, ki je prehodil neko pot do filma. Ki se ni po naključju znašel v dvorani. Tako je kot s knjigo, do nje je treba priti. Potruditi se moraš, da jo prebereš. Filmi ne smejo biti vsiljivi, agresivni, biti morajo skromni in ostati na svojem mestu na vertikali svetovne kulture. Tam nekje nizko. Pri dnu. Na vrhu so literatura, slikarstvo, glasba, arhitektura, znanost in tako naprej. Film je samo radikalen instrument, kirurgija. Z lahkoto se zmotimo, če mu dajemo prevelik pomen, zato ker ljudje podcenjujejo vizualno moč. Vizualnost lahko poruši ves notranji svet človeka. Veliko bolj je nevarna kot katerokoli jedrsko orožje, ekološke katastrofe, bolezni ... Zato ker se ran, ki

jih naredi, ne da zaceliti. Moramo biti pazljivejši.

Ko mislimo vaše filme, mislimo predvsem na platno, ne, kaj se dogaja na njem, ampak platno samo, recimo mu kar platno Aleksandra Sokurova. Platno numinozne prezenze. Kot v primeru ikone, kot v primeru Maleviča ali vam bližjega Petrova-Vodkina.

Vizualnost lahko poruši ves notranji svet človeka. Veliko bolj je nevarna kot katerokoli jedrsko orožje, ekološke katastrofe, bolezni ... Zato ker se ran, ki jih naredi, ne da zaceliti.

Idealen gledalec ste. To je zaradi slovanske duše tudi razumljivo. Sorodna sva si, enako kri imava, kot se temu reče. To čutite kot ... z dušo to čutite.

Kot bi nadaljevali konec Bressonovega Dnevnika vaškega župnika (Journal d'un curé de campagne, 1951), ko se platno osvobodi podobe.

Peterburška elegija (Peterburgskaja elegija, 1990)

Ruski zaklad, 2002

Zelo rad imam Bressona. Doma imam manjšo zbirko njegovih filmov in vedno znova jih zelo pozorno gledam. To je tako kot branje poezije. Filmov ne maram preveč, jih tudi ne razumem preveč dobro. Ogled filma je zame napor posebne vrste. Toda ko gledam Bressona, sem popolnoma svoboden in se ničesar ne bojim. Ničesar se ne bojim. Nič čudnega ni, da ga Francozi sploh ne razumejo in ne cenijo. Niti malo ni čudno, celo za tako državo, kot je Francija, je prevelik.

Film je zaenkrat še vedno ploskev in še zelo daleč od dimenzije krogle, od kozmične univerzalnosti krogle. Zaenkrat je film še primitiven.

Sferičnost in ploskost vašega platna asociirata na formulo Boga: kroglja, katere središče je vsepovsod, obod pa nikjer. Kakor kitajska risba, v katero se potopimo, ko nas obkroži z vseh strani. Kakor Da Vincijev krog, v katerem je križan Tarkovski. Kako po tehnološki plati napreduje ta vaša tendenca?

Izredno težko vprašanje, težko se je odločiti, s čim začeti; ali s tehnologijo, ki je zelo pomembna, ali s filozofijo. Razpravljati o filozofskih temah v filmih je nevarno, saj režiserji pogosto varajo gledalce. Ustvarjajo lažniv filozofski prostor, tako imenovane filozofske ideje, ki v resnici ne pomenijo ničesar. Potem ne vemo, kaj hočemo, kaj potrebujemo. Film ni zame ne obseg

ne kroglja, ampak ploskev. Do tega me je pripeljala literatura. Film je zaenkrat še vedno ploskev in še zelo daleč od dimenzije krogle, od kozmične univerzalnosti krogle. Zaenkrat je film še primitiven.

Ko se Borges zagleda v Alef, vidi konje z razviharjeno grivo na obali Kaspijskega jezera, vidi raka, to najbolj metafizično bolezen, vidi krog suhe zemlje, kjer je prej raslo drevo. Od vizij-jukstapozicij zgodnjega filma Boleča brezčutnost (Skorbnoe besčuvstvie, 1983-1987) prek dnevnikov-elegij do Ruskega zaklada (Russkij kovčeg, 2002), Alef je ves čas pred očmi.

Težka vprašanja postavljate. Da bi odgovorili na to vprašanje, bi morali napisati doktorsko disertacijo. Se že piše? Potem jo bom moral prebrati, ampak dvakrat, ker takoj ne bom razumel.

Jamski človek je slikal živali, da bi navezoval stike z duhovi, ne z »živimi«. V Somraku (Dni zatmenija, 1988) fantek, ki ga zdravnik najde na svojem pragu, spomni na deklico iz Nostalgije (Nostalgia, 1983). Oba angela, že zato, ker nimata kril. Od trenutka, ko se pojavi deček, radio govori le še italijansko. Seansa s Tarkovskim, ki je preminul malo pred nastankom filma?

Seveda ni nobene neposredne zveze, bolj posredna. V Somraku slišimo fonogram maše, ki jo je posnela Zefira v Švici. Zdela se mi je muzikalna, popolnoma angelska; kako ljudje govorijo, ne da bi ponavljali, bil sem začaran od veselosti katoliške maše. Včasih ko poslušam mašo v pravoslavnih cerkvah, se mi zdi, da ljudje to delajo zaradi obveze. Ta tuja svoboda, ki je

vrela iz katoliške molitve, se nam ni zdela nečloveška, nenavadna. Prav to zahtevam od svojega junaka: bodi pogumnejši, bodi svobodnejši, ničesar se ne boj, hujšega od smrti ni! Bodi prijazen, bodi potrpežljiv. Sam odločaj. Nihče te ne sili v odločitve. Junak Somraka je kljub vsemu ruski človek, ki živi v tujem okolju, med Azijati in muslimani. Seveda mu je tam težko, osamljen je, in Rusi, ruski moški, prepozno sprejmejo odločitve. Ne vem, kako je z vami, mi se odločimo prepozno. Postalo me je strah za mojega junaka: ne bo

Zakaj je družba vojakov tako pomembna za može in brate? Velika in resna tema, s katero se v svetovni kulturi nasploh še nihče ni ukvarjal. Kaj se dogaja z moškimi. Vsa kultura temelji na feminizmu, na ženskah.

prepozen, ne bo zamudil, ni prepočasen? Zato se zaslisi molitev, brez spiritualnih konotacij. Elementarna nuja sižeja. Film in filozofijo je težko združiti. Filozofija je hiperabstrakcija, kozmična abstrakcija, film je zaenkrat še vedno hiperrealen. Od literature se loči po tem, da mora režiser, če hoče ali ne, vse povedati do konca. Tudi če zmede, če karkoli skriva, celo takrat. Celó če gledamo tako skrivnostne filme, kot so filmi Tarkovskega. Še on mora vse pokazati; kako odhaja deklica, kako mama gleda, razočaran pogled deklice, pogreznjenost vase, Stalkerjevi pogledi in tako naprej. Vse nam natančno pokaže, le dovolj pameten moraš

Osamljeni glas človeka (Odinokij golos čeloveka, 1978-87)

Duhovni glasovi, 1995

Vzhodna elegija (Vostočnaja elegija, 1996)

biti, da vse to vidiš. Pri literaturi ni tako. Pisatelj se lahko pravočasno ustavi in ne pove do konca, ne pove vsega. Težava režiserjev je prav v tem, da vse povedo do konca, tudi najbolj skrivnostni povedo vse.

Pokazati vse, a ohraniti enigmo.

Trudim se. Ves čas se imam v rokah, primerjam to, kar počnem, s postopki v literaturi ali v slikarstvu, z naravo dela pisatelja, slikarja ali glasbenika, ki nečesa ne zaigra do konca. Treba se je znati pravočasno ustaviti. Kar vselej ne uspe, zelo težko je, zelo. To je božja naloga, samo Bog ... in celo on se je zmotil, ni se pravočasno ustavil. Tudi njega je premagala lenoba in je žensko ustvaril samo iz rebra. Razumete?

Tudi Bog je tujec. Pogosto pravite, da bi raje delali radijske drame kot filme. Tujec kot Kafka, ki je pisal v nemščini. Outsiderji dosegate najbolj notranje rezultate.

Da, v filmu sem tujec. To vem in čutim, zato tudi nikomur ne zavidam in se ne obremenjujem. Veliko stvari ne znam, zato mi ni niti do zavisti niti do primerjanja.

Herezija: če ni Boga, je vse lahko božansko; če ni rodne vasi, si povsod doma. Vaša Podorviha je bila potopljena ob gradnji hidroelektrarne, ste sin Atlantide.

Ne. Sem sin Atlantide, a ne v tem pomenu, temveč v tem, da sem Rus, živim v kulturi, ki ni formirana, ki je nedokončana, ki je zlomljena, ki je prepletena s socialno-političnimi procesi, z menjavami oblasti, neumnostjo ljudstva, napakami ljudstva, zločini ljudstva.

Zavrženostjo ljudstva. Mislim, da ga je tudi Cerkev zapustila, da bi bila bližje oblasti. Tako se mi zdi, mogoče se motim. Zelo težko je biti Rus. Vsako leto težje. Mnogi se obračajo k Rusiji, a njeno ljudstvo je bolno. Računajo na pomoč ljudstva, ki samo še ni ozdravljeno. Zelo težko je biti Rus, na eni strani ogromna kultura, na drugi strani kultura, ki zelo slabo sobiva z ljudstvom. Kultura ljudstva ne zanima, odtrgana je od njega. Vedno je bilo tako. Zelo težko.

*V umetnosti ne more biti več nič novega, umetnost je dokončana.
A lahko je novi človek v umetnosti.*

Ali ravno zaradi tega ne velja staviti na zamolčano rusko-ameriško zavezništvo, afiniteto med rusko religiozno mislijo in ameriškim transcendentilizmom? Thoureaujev Walden je menda najljubša knjiga Tarkovskega.

Joj, joj, ne vem. Taka čorba je nastala, vse skupaj ste preveč zmešali. V kulturi in umetnosti ni takih mešanic in vplivanj, to je umetno. Na umetnost gledate z vidika svoje izobrazbe. Seveda imate prav, da tako gledate.

Vizije krajine, neskončni monologi, družba bratov ...

Ste gledali *Izpovedi* (Povinnost', 1998) in *Duhovni glasovi* (Duhovnye golosa, 1995)? Kje ste jih videli, kako ste prišli do njiju? DVD? Potem razumem, kaj

me sprašujete. Počutje moškega v vojski, to je povsem druga, samostojna točka. To je tisto, česar ne bo mogla ženska nikoli razumeti; zakaj je družba vojakov tako pomembna za može in brate. Velika in resna tema, s katero se v svetovni kulturi nasploh še nihče ni ukvarjal. Kaj se dogaja z moškimi. Vsa kultura temelji na feminizmu, na ženskah. To je najverjetneje razumljivo in nujno. Vsa umetnost se vrti okoli žensk.

Oče in sin (Otec i syn, 2003) se sprašujeta, kako ostati skupaj, kot brata, ne da bi ju življenje razdružilo. Domenico iz Nostalgije je družino zaprl v hišo.

Hotel sem narediti nekaj filmov o situacijah, v katerih je preveč ljubezni. Ne premalo, preveč.

Možnosti bratstva; ne vidite povezave med Moby Dickom in morjem, kakor ga vidijo vaši filmi? Med hišico v gozdu iz Waldna ali tisto, v kateri se objemata Mati in sin (Mat' i syn, 1996)?

Hvala Bogu, da je v kulturi veliko analogij in da so te zelo plemenite. Navsezadnje je res, da je v biblijskih zgodbah vse opisano, tam je vse. Novih motivov, novosti ne more več biti. V umetnosti ne more biti več nič novega, umetnost je dokončana. A lahko je novi človek v umetnosti. Umetnost je že zgrajena hiša, v katero lahko vstopi novi človek. A hiša je že zgrajena. Zato si je nesmiselno domišljati, da si naredil novo umetnost, nekaj novega. Nemogoče. Kje drugje že: v dizajnu, psihiatriji, farmakologiji. V umetnosti po mojem ni mogoče. Hvala Bogu, da je dokončana.

Sonce, 2004

Biblični figuri sta tudi Adi in Eva iz Moloha (1999). Kot bi pritrdili Kleistu, da je edini način, kako moremo povrniti milino in milost, ponovno utrganje sadeža z drevesa spoznanja.

Kako pa? Kajpak. Če bi Hitler kot infekcija k nam prišel z lune, bi bilo enostavno, pozdravili bi infekcijo. Toda človek je, v tem je problem. Da se je nacizem porodil v človeški glavi. V taki, kakršna je naša. Kar pomeni, da je lahko v vsaki glavi. V večji ali manjši meri. V tem je groza.

Hitler kot haiku pesnik. Ima holokavst lastno poezijo?

Ne morem komentirati. Ne vem. To je zelo zapleteno.

Za vaše filme je značilen kontrast, ki to morda niti ni, na eni strani gledamo atletska/gimnastična telesa, ki rada telovadijo na krogih, na drugi strani umirajoča, razkrajajoča se telesa. Metempsihoza vas ne zanima, zdi se, da se osredotočate na metamorfoze.

Ja. Vse sem povedal. Zaključil sem.

Se človek preseže, da bi bil v celoti v krajini, da bi bil nebo, morje, meglica, da bi Mozart postal notni zapis, onkraj življenja in smrti?

In naprej, kaj? Sformulirali ste misel, ki ji ne morem nasprotovati. Natančna formulacija.

Dobro, kako to, da je drevo izmed vseh možnosti najpopolnejša oblika?

Vi ste to rekli. Ne nasprotujem. V sami formi drevesa je neka prostornina, zato ker je drevo tako žival kot rastlina, moč in šibkost. Drevo umira stoje, umira lepo, celo mrtvo drevo je nujno potrebno in lahko živi večno. Po svojem bistvu je zelo lepo. Zelo lepo so si ga izmislili. Če si ga je Bog, si ga je zelo dobro. Žensko je ustvaril le iz rebra, a drevo si je zamislil tako natančno. Povejte mi, zakaj? Zakaj samo iz rebra, je hitel ali kaj? A drevo je tako premišljeno. Nasploh si je pri rastlinah izmislil veliko več. Bolj zanimivo jih je bilo ustvarjati kot človeka. Rastlinski svet je blazno raznolik in neizmerno lep. Očitno ga ni ustvarjal samo sedem dni, ampak veliko dlje.

Hvala, Aleksandr Nikolajevič.

Elegija iz Rusije (Elegija iz Rossii, 1992)

EPILOG

Adam & Eva

Mi lahko poveste, zakaj je Bog ustvaril žensko iz rebra?

Ne vem, s tem se nisem ubadala.

Veliko ljudi sem to spraševal, a mi nihče ni znal odgovoriti.

Ne vem. Nočem o tem razmišljati.

Škoda. Vi nočete, drugi tudi nočejo. Kdo mi bo odgovoril na vprašanje?

Jaz vam ne morem.

Nihče ne more.

Kdo sploh pravi, da je to res?

Zdaj ste odgovorili. Torej je Biblija laž?

Ne vem.

Jaz tudi ne.